

Є.М.Скляренко (Київ)

ПІДГОТОВКА ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПРАЦІ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ»

Серед інших тем, над якими працюють співробітники відділів регіональних проблем історії України та з розробки архівів ВУЧК-ДПУ-НКВС-КДБ Інституту історії України і Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» (голова – академік НАНУ П.Т.Тронько), особливе місце посідають питання, пов'язані з науково-організаційною роботою по підготовці фундаментальної загальноукраїнської праці. Адже йдеться про практичну реалізацію Закону України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» й прийнятої згодом постанови Верховної Ради «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій»».

Як відомо, основні положення цих державних законодавчих актів засуджували протиправні дії тоталітарного режиму, спрямовувалися на відновлення доброго імені тисячам наших співвітчизників, які стали жертвами політичних репресій, переслідувань, свавілля, насильства протягом радянської доби. «Після 1917 року, в період громадянської війни і наступні десятиріччя, – підкреслювалося в Законі, – на землі України пролилося багато крові. Мільйони безвинних людей на підставі антигуманних законів та виявів прямого беззаконня і свавілля зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання та релігійні переконання. Особливо важкою спадщиною є масові репресії, які чинилися сталінським режимом та його провідниками в республіці. При судових і позасудових розправах грубо нехтувалися норми Конституції, покликані охороняти права і свободи громадян, елементарні норми судочинства»¹.

Величезна за обсягом робота по ліквідації наслідків беззаконня розгорнулася в Україні. У ній взяли участь органи суду і прокуратури, державної безпеки, районні та міські комісії сприяння останнім. Осторонь не залишилися наукова, журналістська громадськість, письменники, краєзнавці. Президія Верховної Ради та Кабінету Міністрів України підтримали пропозицію Академії наук, Служби безпеки України, Державного комітету по пресі, Всеукраїнської спілки краєзнавців, науково-просвітницького товариства «Меморіал» ім. В.Стуса про підготовку й видання науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Для цього було утворено Головну редакційну колегію на чолі з академіком НАНУ П.Т.Троньком, до складу якої ввійшли відомі державні та громадські діячі, науковці.

2 березня поточного року Головна редакційна колегія підвела попередні підсумки проведеної роботи. На прес-конференції й презентації було представлено видані книги томів «Реабілітовані історією» Автономної Республіки Крим, усіх областей України за винятком чотирьох – Чернігівської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, де відповідна робота триває. Присутніх вразила масштабність праці, результат якої був досягнутий завдяки самовідданим зусиллям працівників правоохоронних органів, науковців, журналістів, працівників архівів. Їм довелося переглянути тисячі архівно-слідчих справ, які свого часу були недосяжними для дослідників і зберігалися під грифом «цілком таємно» в установах КДБ, Служби безпеки України, а нині значна частина їх передана до державних архівосховищ. Це було конче необхідно, оскільки у книгах видання є короткі біографіч-

ні довідки про реабілітованих, в яких вказано статті кримінального кодексу, за якими вони звинувачувалися, час реабілітації та деякі інші відомості.

Відкриваючи презентацію, академік *В.А.Смолій* відзначив виняткову важливість здійснюваного дослідження, необхідність узагальнення складного процесу реабілітації, наукову неупередженість оцінки тяжких наслідків минулого у житті українського народу, наголосив на тому, що об'єктивно зважені характеристики розглядуваного періоду мають рішуче запобігти повторенню того, що відбулося за радянської доби. *В.А.Смолій* представив учасників презентації: голову Житомирської облради *І.М.Савицьку*, яка очолює обласну редколегію тому «Житомирська область», народного депутата *Л.С.Танюка*, академіка НАНУ *О.С.Онищенко* й ін.

Із результатами підготовки загальноукраїнської науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» виступив голова Головної редакційної колегії академік НАНУ *П.Т.Тронько*, який назвав кращих голів облредколегій, керівників створених при них науково-редакційних підрозділів, які успішно справилися з поставленими завданнями. В їх числі Донецька, Черкаська, де вже видано по 4 книги тому, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Закарпатська області, Автономна Республіка Крим, де вийшли друком по 2 книги та друкуються наступні. *П.Т.Тронько* водночас відзначив також недоліки роботи ряду облредколегій і створених при них підрозділів, які невикористали потенціалу, порушили графіки видання книг.

У вказаних вище областях уже вийшло друком 36 книг обсягом 50–60 друкованих аркушів кожна. Першими вони з'явилися у Луганській, Закарпатській, Донецькій, Запорізькій та деяких інших областях.

Попередній розрахунок відносно загальноукраїнської науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» передбачав вихід 27 томів. Проте, коли дійшло до справи, виявилось, що в один том неможливо вмістити все передбачуване методичними рекомендаціями Головної редколегії. Адже, окрім списку реабілітованих, у виданих книгах є аналітичні статті загального плану, в яких відбито специфіку області, наведено загальні дані, розповіді про найбільш гучні політичні процеси тощо. Цим же питанням слугують документальні добірки, нариси про відомих господарників, військових, працівників управлінських структур, учених, діячів культури, письменників.

У вступних статтях книг Луганського, Донецького, Житомирського й деяких інших томів у вигляді зведених таблиць представлено дані про репресії, проаналізовано вироки судових і позасудових інституцій. У Луганській (колишній Ворошиловградській) області, утвореній у середині 1938 р., в першій книзі вміщено діаграму каральних акцій, з якої дізнаємося, що в 1937–1938 рр. було репресовано 12 929 чол., у 1941–1945 рр. – 8720. У Житомирській області, за неповними даними, протягом 1918–1986 рр. було піддано репресіям понад 83 тис. осіб. «Трійка» при УНКВС області за час своєї злочинної «роботи» з 23 жовтня 1937 р. по 10 травня 1938 р. провела 32 засідання й розглянула 6325 справ, засудила до вищої міри покарання 3931 особу, 1623 – до 10 років виправно-трудових робіт. 25 жовтня 1937 р. із 130 чол., «притягнутих» до відповідальності, 107 – засуджені до розстрілу. 9 грудня таких виявилось 127, 25 грудня – 208, 7 квітня 1938 р. – 263, 17 квітня – 303, 23 квітня – 358, 5 травня – 454, 10 травня – 621. Наведені дані свідчать про те, що жоден із тих, чия справа розглядалася, не зазнав іншого вироку, ніж розстріл. Виникає питання: як можна протягом одного місяця прийняти рішення про розстріл 621, 454, 358, 303, 263, 208 осіб? Якими мотивами керувалися кати – члени «трійки», караючи на смерть невинних людей? Адже до її складу, окрім начальника управління НКВС, входили перший секретар обкому КП(б)У та прокурор.

Подібні приклади зустрічаються і в інших книгах. Вони – переконливе свідчення людиноненависницької політики, необмеженого свавілля правлячого режиму, моря пролитої крові, страждань людей, які мали «щастя» жити в умовах «найдемократичнішої» у світі конституції, а, по суті, нечуваної в історії людства трагедії.

Висновок презентації – велику корисну справу роблять ті, хто докладають зусиль до правдивого висвітлення нашого минулого, яким би складним воно не було.

Про це ж йшлося на «круглому столі», проведеному 2 березня поточного року на тему «Великий терор 1937–1938 рр. в Україні: регіональні особливості, механізми здійснення, наслідки».

Презентація виданих книг науково-документальної серії «Реабілітовані історією» свідчить про те, що поставлені перед нею завдання – збагатити науку оригінальним фактичним матеріалом, ввести в інформаційний обіг й оприлюднити раніше закриті для дослідників документи вищих органів політичного керівництва, державної влади та управління, колишніх спецслужб, правоохоронних структур – відкривають нові можливості вивчення й узагальнення проблем формування і функціонування тоталітарного режиму, можуть стати основою для написання монографічних досліджень, енциклопедичних видань, підручників та посібників. Водночас багатотомна серія стане своєрідним пам'ятником тим, хто став жертвами одного з найжорстокіших в історії режимів.

¹ Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №22. – С.262; 1992. – №32. – С.456; №49. – С.9.